

ԳՐԱԽՈՍՈՒԹՅՈՒՆ

„ԵԶՆԿԸՑ ԵՎԸ ԱՎԱՆԴՈՒԹՅՈՒՆ Ի ՀԱՅՈՒՊՈՎՈՒԹԻՒՆ ՌԱՅՈՒԹՈՒՑ ԺԾՄՈՒԹԻՒՆ”

Երկու խոսքը, ներածությունը և աշխարհաբար բարգմանուրյունը՝
ԳԱՐԵԳԻՆ ԱՐՔԵՓԻՍԿՈՊՈՍ ԽԱԶԱՏՐՅԱՆԻ

(Թուենոս-Ալյես, 1951 թ., տպարան «Ալեքան», ձ. 9. + 148 հանդիպադիր կրկնված էլեկտրոնային համարությունում)

ԹԻՄՈՒԹԻՒՄ Հայոց Պատ-
րիքը ամենապատիվ Տ.
Գարեգին արքեպիսկոպոս
Խաչատրյանը Թուենոս-Ալ-
յեսի «Արքարատ» տպա-
րանից լույս է բնծայնել հայ
միջնադարյան փիլիսոփա-
յական մտքի ավագագույն
ներկայացուցիչ Եղիշիկ Կող-
րացու «Եղծ աղանդոց» աշ-
խատության աշխարհաբար
թարգմանությունը:

Եղիշիկ Կողրացին, իր խո-
րաթափանց մարսվ, զիտա-
կան բազմակողմանի պատ-
րաստությամբ, հատկապես
ոսկեղինիկ ու բարեկազած
գրաբարով, իրավամբ, գրե-
խավորում է 5-րդ դարի
հայ մտքի հսկաների սե-
րունդը:

Եղիշիկ Կողրացին հայ
մատենագիրների այն հազ-
վագյուտ թվին է պատկա-
նում, որոնց գրվածքները,
ցավոր սրտի, մեզ են հասել
միայն մեկ (ունիկում) ձեռագիր օրինակով:

Այդ ձեռագիրը, որ բնդորինակն է Լուսեր
գրիչը, հավանաբար Գևաճորյի, 1280 թվականին ներ-
սեն Վարդապետի և նրա աշակերտ Խայու պատվերով,
այժմ գովզաւորնուվ պահպամ է Հարդական ՍՍԻ Պե-
տական Մատենագարանում: Ձեռագիրը 1762 թվակա-
նին Զմյուռնիայում տպագրվելով հետո, կարծվում էր,
թե այրվել է 1845 թվականին Զմյուռնիայում պատահած
Հրդեհի ժամանակ, բայց 1902 թվականին բազմավաս-
տակ գիտանկան ակադեմիկոս Հ. Աճայանը, հշտա-
ճնի մատենագարանում կառարած պրատուների բն-
թացքում, կարողացավ գտնել Եղիշիկի բնդորիշտ կորած
համարված այդ ձեռագիրը: Հետապայում Գ. Տեր-
Մկրտչյանն ու Հ. Աճայանը, իրենց «Քենուրին» և
համեմատութիւն Եղիշիկայ նորագիւտ ձեռագրին աշխա-
տության մեջ, որը լույս տեսավ նախ 1904 թվակա-
նին «Համեդէս ամսօրենայիք» մի շարք համարներում,
իսկ հետո, նույն տարրում՝ ասսանձմն գրիտուկալ, կա-
րողացան պարզել, թե Եղիշիկի հիշյալ ձեռագիրը օրի-
նակը չիմք է հանդիսացել Եղիշիկի բոլոր տպագիրը
հբատարակությունների համար: Եղիշիկի սույն ձեռա-

մանով և սրբագրությամբ, Առաջարանք գրել է Հակոբ
Նալլանի Պատական մատե-
նակարանի 1097 համարի
տակ (անցյալում նրա հա-
մարն է եղել 1111, իսկ ըստ
Կարմելան ցուցակի՝ 1091):
Եղիշիկի հիշյալ աշխատա-
թյունը բնդորինակված է
ձևագրի 187ր—314ր էջե-
րում:

Եղիշիկ Կողրացու «Եղծ
աղանդոց» աշխատաթյունը
դարերի բնթացրում շատ
բարձր է գնահատվել թե'
հայ և թե՛ օտար գիտա-
կանների և բնթեցող հա-
ստրակաթյան կողմից: Ա-
ռաջին անգամ Եղիշիկը լույս
է տեսել Զմյուռնիայում
1762 թվականին Մահմետի
Մարկոսի տպարանից և
Արքանման վարդապետական
շանթերով ու Հակոբ Նալլ-
յան գիտան և աստվա-
ծաբան Պատրիարքի հրա-
մանով և սրբագրությամբ, Առաջարանք գրել է Հակոբ
Նալլանի Պատականի աշխա-
տաթյան վերնագիրն է՝ «Գիրք բնդիմուրեանց ա-
րաւելի ի Մերոյ Եղիսակալ Կողրացոյ Հայոց վարդա-
պետ և յաշակերտ մեծի քարգմանցին մեռոյ՝ Մերոյ Մելու-
պայաց: Երկրորդ անգամ նա լույս է տեսել Վենե-
տիկում, Մինիթարյանների Ս. Ղազարի տպարանից 1826
թվականին, բազմանուած Հ. Արտեմ վարդապետ
Բագրատանու հրատարակաթյամբ: Բագրատանին,
նկատ ունենալով, որ հասած միակ ձևագրանմ չի
պահպանվել Եղիշիկի աշխատաթյան վերնագիրը, ասիս-
վել է ինքն էլ իր Երբին այն կնքել «Եղծ աղանդոց»
նոր անունով. և ա՞ս՝ այդ անունն էլ մինչև օրս մնացել
է իշխալ հայ մատենագրության մեջ, Երրորդ անգամ
Եղիշիկը հրատարակվել է գարձյալ Վենետիկում 1850
թվականին: Չորրորդ տպագրությունը կատարվել է
Փարիզում 1860 թվականին, Հայանի Արամյանի տպա-
րանից: Հինգերորդ անգամ հրատարակվել է 1863
թվականին գարձյալ Վենետիկում: Կոստանդնուպոլ-
յում 1864 թվականին Եղիշիկը լույս է տեսնում վեցե-
րորդ անգամ: Սրանից հետո Եղիշիկի «Եղծ աղանդոց»

Կոստանդնուպոլիսում է, որ տպագրվում է 3-4 անգամ՝ 1869 թ., 1871 թ., 1879 թ. (այս վերընթաց ստեղծութիւն տպագրութիւնն է): Հաս 2. Ա. Դավթիկյանի՝ 1884 թվականին վերստին է հրատարակվում 1871 թվականին կատարված տպագրով յունուն Եղիշիկի գրքից որոշ հատված հրատարակվում է 1913 թվականին Թիֆլիսում, իսկ 1914 թվականին Եղիշիկի «Եղծ աղանդոցը» լույս է տեսնում Թիֆլիսի Հռովայան մատենաշարքում: Ենթադրվում է, որ Եղիշիկը հրատարակվել է նաև 1774 թվականին Մագրասում, Հակոբ Շահմիրզամինի տպարանից:

Թացի Եղիշիկի Հայերներ Ավորությալ Հուրդ 12 Հրատա-
րակություններից, նաև Թարգմանակել է նաև այլ լեզու-
ներով: 1853 Թվականին Փարիզում Գրանսերեն լեզ-
վով լույս է տեսել պրոֆ. Լ. Վայան դր Ֆլորիքալի
թարգմանությամբ Ասլելի ուշ, դարձալ Գրանսերեն,
լույս է տեսել Եղիշիկի աշխատությունից մի հատված:
1900 Թվականին Վիեննայում հրատարակվել է Եղիշիկի
«Եղի աղանդոց» գրքմանը բն Թարգմանությունը
պրոֆ. Շմիդի կողմէից, գործակցությամբ Հ. Գ. Գա-
լեմբյարյանի, Բան Հ. Գ. Զարպհանալյանի՝ Սպիհիկի
աշխատությունից որոշ հատվածներ հրատարակվել են
նաև անգլերեն լեզվով:

Սովետական Հայաստանի գիտնականները մեծ հետարքությամբ են ուսումնասիրել և այժմ էլ ուսումնասիրում են Եղիշեի Բողած մեծարքեր Ժապանությունը։ Սովետահայ գիտնականներից ակադեմիկոս Մ. Աբքաջյանը, Հ. Աճառյանը, Ստ. Մագիստրանցը, Իիլիսովիայական գիտաբանների դոկտոր Արոֆ. Վ. Ազյոյնը և ուրիշներ սկսեն Եղիշեի և նրա երկի մասին գրված գիտական հոդվածները ու մենագրությունները Եղիշեի ուսումնասիրությամբ են զրավվում Հայկական ՍՍՌ Գիտաբանների ակադեմիայում։ Փիլիսոփայության, Պատմության, Լեզվի և Գրակառապատճենի մեջ ամենամեծ առաջատար գիտական կույտը կազմում է Հայաստանի գիտական ակադեմիան։

Եթե հայ դասական Հեղինակներից շատերը բախտն ու ունեցել լույս տեմնելու աշխարհաբար թարգմանուածք, այն էլ ուժանը մի քանի անգամ, ապա գնիկը զնու մինչև վեցշերս, հափառակ իր մեծարժեք ու առաջնակությանն ու լեզվի անստուգուած գեղեցկությաց, գեռաւ մատչելի շերտ հայ ընթերզող լայն հասաւակությանը, Նվ ահա շնորհիվ թյուրքիայի հայոց ատրիբար ամենապատիվ Տ. Գարեգին արքեակիկո-

պոս Խաչատրյանի վերև հիշված աշխարհաբար թարգմանության, լրացվում է այս կարևոր պակասուց։
Հեշտ գործ չե Եղիշիկը թարգմանելու Այս թարգմանելու համար պետք է լինել ո՞ւ միայն հմտությամբ ու լորձրզագուած մտքի տերը գիտնական, ո՞ւ միայն պետք է լավ ճանաչել հ-րդ դարի Հայաստանն ու նրան ներսում կ դրաւմ տիրող ժամանակակից աշխարհայացքը, այլ նաև պետք է լինել խոշոր աստվածաբան և բայց գրարարագետ։

Ամենապատիվ Տ. Գրեգոր Պատրիարքը, իբրև Արքացի անմաս Դպրեկանքի բազմահմաւր սահն, որ անհույս պաշտումով լավագույնս է կարողացել պահպանել իր սրբանելի ու սիրելի ուսուցիչների Օրմանյանի Պուրյանի շռմէն ու հոգին, և շարունակելով նրանց անհույսանալի տրադիցիաները, տքնաշան աշխատանքութափատել է հայ գրականության ճոխացմանը, իր ազգակողմանի պատրաստությամբ լավագույն անձնութ, որ կարող էր ստանձնել Եղիշեի «Եղծ աղանդոց» ման բառը մի աշխատություն Բառայինքն ուղարկուած է:

Ամենապատիվ Տ. Գարեգին Պատրիարքի գոլին են
Կատկանում ոչ միայն մի շաբթ պատմա-բանափառ-
ան և եկեղեցագիտական բնույթի աշխատություններ,
բոնցից արժե հիշել Հատկապես «Աշխարհի Լոյս»
Հայոց երկու հատորանոց մեծածավալ ու Հոյակապ-
որդք, Նորին Սրբազնության գրչին են պատկանում ոչ
միայն էջմանների Մայր Աթոռու վերածնունդը և իր սո-
ւելարք ապարագ Սովետական Հայաստանի մասին ա-
պատճի լուրեր ավելող Թանակարծեք Հաղորդումներ,
բոնցից պետք է հիշել Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի
նորության կապակցությամբ 1946 թվականին Հա-
պային Ամերիկայի մի շաբթ հայաշատ բաղդանե-
ում կարգացած հայտնի «Ջեկույցը», այլ նաև Թարգ-
անական ստվար գործեր եվ աճա Նոր Կատարանի
շնարժաբար Թարգմանության հոգնատանց աշխա-
տից հետո, որն աճ կատարել է Հովհաննեսի, լա-
միներենի և անգլերենի Թարգմանությունների հետ
ամենաատելով, Հայ ընթերցալին տվեց նաև Հայ հան-
արել աստվածախոս սրբի՝ Գրիգոր Նարեկացու-
թառեան ոլբերութեան» աղոթամայանի աշխար-
հարար Թարգմանությունը, իսկ այժմ էլ աճա լայն
ասարակությանը մատուցում է Եղինիկի թարգմանու-
թը:

ହେବୁ ଫ୍ରାଙ୍କ ଫ୍ରାଙ୍କରାଫ୍ଟିକ୍ ଏ ଅନ୍ତିମାଦରାବନ୍ଧି, ହେବୁ
ପ୍ରଦ୍ରଫ୍଱ାଙ୍କାର୍ଟ ମୁଖ୍ୟ ଏ ନିର୍ମାଣିତ ମାନ୍ୟାକରିକ ଅଜ୍ଞାନ-
ବନ୍ଧି, ଅନ୍ତିମାପାତ୍ରକ ଶ. ଫାର୍ବକର୍ଫିନ ପାତରକାରରି
ଏବଂ ଫାର୍ବକର୍ଫିନପିଲ୍ଟିଙ୍ଗସ ବୁକ୍କାପାତ୍ର ଅଧ୍ୟାତ୍ମିକ ମଧ୍ୟ
ଏବଂ ଏ

Հարգելի թարգմանիլը Նվիրել գիրքը նվիրել է որոց Վարդանանց դրույազնամարտին 1500-ամյակի շատակին։ Եղ ինչ հիմնալի զուգագիտակություն, կապես, քանի որ Եղիշելի գիրքը ամեն բանից ավելի եւնվ իր ժամանակի իրագործյանց արգասիքը, ն հայ մտավորականների ձեռքին հանդիսացել է մի որ զենք՝ պայտքարելու համար նաև պարկական ադաշտականության գեղ և դրանով կարծեն զափարապես նախապատրաստել հայերին Վարդանց դրույազնամարտին, Եղիշելի առևտությունն

բազմաբարկանապես անկրամ եզրին հասած Հայաստանի համար, օտարութի հակազդեցությունների գելմ խոյացող մի ուժեղ հակածառություն է ու հավերի սրբազն հավատքին ու դրանով էլ Հայաստանի ինքնուրության պահպանմանը նպիրված մի խոչոր կոթոսու

Եզնիկի թարգմանությունը նեղդրկում է 148 կըրկ-
նըլած (այսինքն՝ 296) էջ, հանդիպագրությամբ դրա-
բար բնագրի, մի բան, որ մեծապես հեշտացնում է
լուսումնասիրողների աշխատանքը:

Թարգմանության լեզուն միանդամայն պարզ ու հստակ է՝ պահպանելով հանդերձ իր պատկերավորությունն ու գեղեցկությունը:

Նկատի ունենալով, որ Եղիշիկի աշխատության միակ մեղ հասած ձեռագիրը անվերնագիր է և կրում է միայն «Երանելոյն Եզնկայ վարդապետի» կարմիր թա-նաքով գրված խորագիրը և որը ուրիշ մի գրչի կող-մից ուղղվել է՝ ու Բանաբով ավելացնելով սրոշ տառեր և մի բառ և ստացվել է Հնեկայալը՝ «Երանելոյն Եզ-նկակ վարդապետին Կողբացու», և որը Զմյուսնիայի
1762 թվականի Հրամարակության մեջ անվանվել է «Գիրք ընդդիմուրիանց», իսկ սկսած 1826-ից՝ «Եղի աղանդոց», թարգմանիչ Մորագանիը Եղիշիկի գործը ճիշտ կերպով անվանել է «Եղի աղանդոց ի ջատազո-վորին Աստուծոյ նշանաւի», Հատկապես նկատի ու-նենալով այն Հանգամաները, որ այս գործը բացի ըրիս-տուննեթյան բոլոր տեսակի Հականակորդների ուս-տունքները ճերքելուց, սրանցից մի ջատազովությունն է՝ ոսղղված Աստուծուն։ Այս նոր գերնագիրը, մենք ևս կարծում ենք, որ լինապես արդարացնում է Եղ-իշիկի աշխատության բովանդակությունը։

Պարզաւ ճիշտ են կատարված թարգմանչի կողմէից
և դժկի աշխատության առանձին գլուխինքի մեջ մա-
սի վերնագրումները (օրինակ՝ «Կենդանիներու ընա-

դր», «Երազները, տեսիլները և ցնորքները» և այլն) և մէծապկի դժուրացնում են գրքի ընթերցումը:
Ամենապատճիկ Սրբազնն թեև չի կարաղցի օպ-
տրվել ուղղակի եղիկի միակ ձեռագրից, իսկ մյուս
կողմից՝ Ներածականում համեստորին նշել թե որպես
թարգմանության բնագիր ունեցել է Վենետիկի Միհ-
թարյաններից Հ. Արանի Սրդարակունու ձեռորով հրա-
տարակված օրինագր, բայց ամբուամենայինիվ, մենք
տեսնում ենք, որ նկատի է առևի բանասիրների կա-
րևոր ճշուանները (օրինակ, նախկին հրատարակու-
թյուններ՝ «ասորինեայք», ճիշտը՝ ստորինեայք» և այլն).
այս և մնջապես բարձրացնում է թարգմանության
դիտականությունը:

Այս բորբոքից բացի, Յարգմանիլը ուշի ուշով քննել է Եղիսկի Աստվածաշնչից բերած մեջբերումները և նշել է նրանց Աստվածաշնչի ո՞ր մասից լինելու Հաճախ տողատակին Ֆելի է նաև բանասիններ Հ. Աճառյանի, Ստ. Մալխասյանի, Ե. արքապահսկապատ Դուռյանի, Հ. Գ. Գալեմքրյանի, Մարթիսի և ուրիշների տվյալ տվյալների ուրույն բիթեռումներու համար համար առաջ գործություն է կատարվում:

卷之三